

Mirjana Domini

*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 01. 10. 1990.

GRADIŠČANSKI HRVATI — ZAJEDNIŠTVO USPRKOS GRANICA

(Osvrt na sudbinu ogranka Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj)

SAZETAK

Raspadom Austro-Ugarske — što rezultira formiranjem novih država i razgraničenjima nerijetko na uštrb etničkih zajednica — i Gradišćanski Hrvati doživljavaju težak udarac. Razdvojeni državnim granicama, podvojeni ideološkim sistemima, u različitom etničkom okruženju, oni nastoje očuvati svoju nacionalnu svijest i nacionalni identitet. Nažalost, procesu denacionalizacije u ime ideoloških razloga, državne homogenizacije ili pogrešno shvaćenog jedinstva u različitosti vrata su širom otvorena, a matični narod — i sam suočen sa sličnim dilemama — ne nalazi prostor za osmišljen iskorak u cilju zaštite svoje manjine.

Intenziviranjem integracionih procesa u Evropi na bazi interesa naroda koji u njoj žive (a ne na ideološkim ili geostrateškim pozicijama), demokratizacija odnosa na svim razinama i otvaranje komunikacije i dijaloga među različitim subjektima međunarodne zajednice o potrebama pojedinaca i kolektiviteta za zaštitom i očuvanjem njihovih posebnosti u kontekstu zaštite ljudskih prava, omogućili su neposrednije i osmišljenije kontakte Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj sa svojim matičnim etničkim zaledem (Gradišćanskim Hrvatima u Austriji), s brojnim sunarodnjacima u Mađarskoj i s matičnim narodom u Hrvatskoj. Još jednom se pokazala istinitom tvrdnja da jedino što lako prelazi granice i razna ograničenja je materinska riječ, tradicija i svijest koja povezuje sponom zajedništva obitelji, naselja, pokrajine i države, istovremeno dajući svoj specifični doprinos svjetskom mozaiku kultura i jezika, što podvodimo pod termin civilizacijskih dostignuća.

Gradišćanski Hrvati kao povijesna pojava

Snažan i dugotrajan prodor Turaka na sjever, te rast agrarne konjunktura u zapadnoj Ugarskoj i donjoj Austriji doveli su do velikih pomaka stanovništva iz hrvatskih krajeva. Tokom 16. stoljeća najintenzivnije seljenje bilo je u smjeru zapadne Ugarske, donje Austrije, Moravske i Slovačke, čemu je pogodovala i činjenica što je hrvatsko plemstvo posjedovalo velika dobra u zapadnoj Ugarskoj. Procjenjuje se da se između 60 000 (1) i 100 000 Hrvata (2) doselilo na to područje zaposjevši prema nekim autorima (3) 180, odnosno prema drugima 277 sela (4 : 10).

Sudar različitih vjerskih sustava — islama i kršćanstva, katolicizma i protestantizma prelama se preko leđa hrvatskih kolonista, a razudjenost etničkog arhipelaga i prekinuta veza sa starom domovinom pogoduju denacionalizaciji i asimilaciji hrvatskog puka od većinskog stanovništva između kojega žive. Ali crkva — koja se uspjela izboriti za svoju autonomiju — postaje tvrđava u očuvanju samosvojnosti hrvatske dijaspore. Ona čuva i njeguje materinsku riječ, služi se njome u crkvenim obredima, školskim institucijama i u drugim svojim djelatnostima, prenaša svijest pripadnosti hrvatskoj matici i dograđuje kulturnu baštinu doseljenika.

Narodni preporod koji se u Gradišćanskim Hrvatima pojavljuje u drugoj polovici 19. stoljeća sporo se ukorjenjuje u pučanstvu budući da je socijalno-gospodarska struktura slabo razvijena, a prostor na kojemu Hrvati obitavaju nepovezan i nekompaktan (žive na području ugarskog dijela Austro-Ugarske i bave se uglavnom poljodjelstvom). Interesantno je da im je pismenost na visokoj razini i da su odmah iza Nijemaca i Mađara po broju pismenih u Ugarskoj (5). Ta činjenica, uz školski zakon koji je Hrvatima, kao i ostalim neugarskim narodima omogućio školsku autonomiju (1869), nepobitno je utjecala na pozitivne procese buđenja nacionalne svijesti, na obilato tiskanje udžbenika i knjiga na hrvatskom jeziku, te nametnula potrebu za zajedničkim književnim jezikom i kodifikacijom pravopisnih pravila (6).

Stvorena intelektualna jezgra bila je sposobna za vođenje organiziranog pokreta u cilju promocije jezika i kulture Gradišćanskih Hrvata i njihove nacionalne integracije, te nacionalne integracije raspršenih hrvatskih skupina. Taj proces bio je povremeno usporen (npr. sa Lex Apponyi iz godine 1907), ali ne i zaustavljen. Već godine 1910. tiskaju se prve hrvatske novine koje im omogućuju da na širokoj osnovi potvrđuju svoju etničku i kulturnu samosvojnost, njeguju hrvatski jezik i razvijaju intelektualni potencijal, te uspostavljaju komunikaciju sa svojom okolinom.¹

Dioba

Zbivanja na političkoj pozornici Europe koja će sudbinski utjecati na budućnost mnogih naroda i država, odrazit će se tragično na Gradišćanske Hrvate. Oni se nalaze na vjetrometini sučeljavanja austrijskih i mađarskih aspiracija, ali ni slavenska politička kombinatorika ne ostavlja ih na miru. Godine 1906. već je definirana težnja njemačkog dijela stanovništva zapadne Ugarske da se taj pojas priključi Austriji (8), a slavenska ideja o stvaranju koridora koji bi bio most između budućih država Čehoslovačke i Jugoslavije i zauvijek onemogućio ponovno ujedinjavanje Austrije i Mađarske, izražena je u formi memoranduma godine 1915. (9). Prvi put će se, iako ne svojom voljom, Gradišćanski Hrvati naći »na stolu« međunarodne konferencije, što će uvelike utjecati na spoznavaju europskih sila o postojanju hrvatske manjine na tom prostoru. Na mirovnoj konferenciji u Saint-Germainu 1919. odbačen je projekt »Koridor« i prihvaćen prijedlog Austrije da se zapadna Ugarska teritorijalno njoj priključi, budući da tu živi više Nijemaca nego Mađara. Au-

¹ »Pisana riječ postaje od tada sredstvom borbe i za političko priznavanje Gradišćanskih Hrvata kao nacionalne manjine na tuđem etničkom i državnom prostoru. Aktivni sudionici te borbe postaju putem novina i seljaci, koji preuzimaju na sebe onu ulogu što ju je građanska klasa imala u mađarskom i austrijskom narodnom pokretu. Hrvatski će seljaci tek od 1910. sa svećenstvom i učiteljima, kao svojom inteligencijom, formirati svijesnu nacionalnu zajednicu koju danas nazivamo imenom Gradišćanski Hrvati. 1910. nazivamo kamenom međašem u periodizaciji povijesti te hrvatske nacionalne manjine.« (7 : 17)

stria je preuzela obvezu zaštite prava Gradišćanskih Hrvata i drugih manjina na tom području. Ali Mađarska se nije olako pomirila s gubitkom teritorija — uz pomoć Italije uspjela je isposlovati da se u Sopronu i osam okolnih sela provede plebiscit o pripojenju Austriji ili Mađarskoj.

Gradišćanski Hrvati postali su tako i objekt i subjekt političkih igara oko spornog područja. U Austriji se osniva interna stranačka institucija za Sopron tzv. *Ödenburger Heimatdienst*« (koja je trebala imati sličnu ulogu kao i *Heimatdienst* u Koruškoj), koriste se sva sredstva propagande — čak u Beču počinju izlaziti novine *Novi glasi* sa ciljem da se spriječi »protuaustrijska propaganda« (1), istovremeno braneći distribuciju hrvatskih glasila i drugog materijala iz Mađarske (u prvom redu *Naših novina*) da »med ovdešnjim pograničnim hrvatskim stanovništvom ko i tako nije jako austrijski oduševljeno u budućnosti ne budu mogle i nadalje uticati u ugarskom smislu« (11 : 81). Istaknute Hrvate optužuju da su »prođali narod za pineze« i da rade protiv svog naroda, jer će ga podijeliti, pa time i uništiti.

Ne miruje ni mađarska strana — stvara se politička klima da »hrvatska sela i ovi kraji moraju ostati pri Mađarskoj«, jer će Hrvati samo tako opstati; tvrdi se da Austrija ima razrađeni plan za njihovu denacionalizaciju (pripajanjem Štajerskoj i Donjoj Austriji), onemogućava se kontrapropaganda iz Austrije (12 : 30). Utjecaj liberalnog stava Mađarske Sovjetske Republike prema neugarskom stanovništvu i garancije za njihova prava još je vrlo jak na promišljanje o mogućem suživotu pod mađarskom jurisdikcijom (13 : 68-71).

Gradišćanski Hrvati opredjeljuju se za jednu ili drugu stranu, konfrontiraju argumente za i protiv, sučeljavaju se i svojim ponašanjem utječu na konačni ishod političkog nadmetanja.

U skladu s *Venecijanskim protokolima* plebiscit je održan sredinom prosinca 1921. Većina stanovništva opredijelila se za Mađarsku² i time je završeno razgraničenje među nekad sastavnim dijelovima Austro-ugarske monarhije.

Tim činom definirana je i dijaspora etničkog arhipelaga Gradišćanskih Hrvata — većina od 71 690 Hrvata, koliko ih je godine 1921. pobrojio župnik Martin Meršić (14), ostala je u okviru austrijske države, značajan dio ušao je u sastav Mađarske (oko 20 000 Hrvata), a manja skupina naselja s hrvatskim stanovništvom u Moravskoj i Slovačkoj uključena je u državnoopravno područje Čehoslovačke.

Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj³

Pravni status hrvatskih i drugih manjina u Mađarskoj utvrđen je *Triavonskim mirovnim ugovorom* čije je odredbe o zaštiti manjina Mađarska morala usvojiti kao svoje temeljne zakone. Riječ je, uz opće odredbe o pravima čovjeka, o odredbama Odjeljka VI, po kojima pripadnici manjina moraju statusno i pravno biti izjednačeni s većinskim stanovništvom, imaju pravo na njegovanje i upotrebu vlastitog jezika, pravo na ispovijedanje vjere, vlastite

² Petrovo selo dobiva od mađarskog parlamenta naziv »Comunitate fidelissima — jako vjerna općina«.

³ Razgraničenje je stvorilo problem etnonimijskog određenja Gradišćanskih Hrvata, jer termin Gradišće označava isključivo austrijsku pokrajinu Burgenland, pa bi time i naziv Gradišćanski Hrvati bio primjeren samo za stanovnike Gradišća (tj. one Hrvate koji žive pod austrijskom ingerencijom). No jezik, tradicija i kulturna baština zajednička svim Hrvatima ovog pojasa učinila je prirodnim upotrebu naziva Gradišćanski Hrvati za sve, bez obzira žive li u Austriji, Mađarskoj ili Češkoj i Slovačkoj.

organizacije, te pravo na korištenje budžetskih sredstava, namijenjenih obrazovanju, vjeri ili dobrotvornim svrhama (16 : 16-21).

Nažalost, razdoblje slobodnog razvoja svijesti o narodnoj pripadnosti, te priprema za otvaranje manjinskih škola i razvijanje kulturnog života narodnih manjina, bilo je kratka vijeka — kontrarevolucionarna vlada generala Hortija stupa na političku pozornicu. Hortijeva vlada, iako je ustvrdila da su prihvaćene manjinske odredbe »potpuno u duhu historijskih tradicija Mađarske i njezina zakonodavstva«, u praksi je provodila suprotnu politiku. Osim revanšizma i proganjanja boraca koji su se borili za Mađarsku Sovjetsku Republiku, te pristalica ideje za pripojenje dijelova Mađarske s hrvatskim življem u sastav Kraljevine SHS, reducirane su manjinske škole, a u tzv. mješovitim školama »učitelj se služi materinim jezikom dece u svrhu međusobnog sporazumevanja dok dete ne nauči jezik vladajućeg naroda« (16 : 95). U ustanovama i nadležstvima dopuštala se upotreba isključivo mađarskog jezika, a zabranjivala se svaka djelatnost koja je imala narodno obilježje.⁴

Osim u nepovoljnoj društvenoj situaciji Gradišćanski Hrvati našli su se u vrlo delikatnom položaju suočeni s velikim poteškoćama da sačuvaju vlastitu samobitnost. Njihov društveni i kulturni razvitak razgraničenjem je naprasno prekinut, odvojeni su od glavnine svojih sunarodnjaka, a vijugava, isprekidana granica kidala je preostali etnički arhipelag na male enklave koje nisu međusobno komunicirale. S ostalim Hrvatima u Mađarskoj dijelili su svijest o zajedničkom etničkom izvoru, no povijesno iskustvo i kulturna nadgradnja dobili su zasebne iskaze koji su se očitovali u jeziku, načinu života, vrijednosnim sudovima, pa čak i definiranju suživota na tlu Mađarske.

Istovremeno Jugoslavija kao matična država zbog političke kombinatorike i unutrašnje konstelacije odnosa ne čini ništa da bi poboljšala položaj svojih manjina. Nad time se zgraža i subotički Neven kada piše: ... »Kao da nas se ništa ne tiče, mi slušamo svakodnevno tužbe i žalbe o nevjerovatnim događajima u Mađarskoj... Zašto ovako velika indolencija?... Treba se sjetiti naše braće kojoj je zašlo sunce slobode i koja žive u velikoj nacionalnoj tami ostavljena i zapuštena...« (17 : 289).

Hortijev režim koristio se svim sredstvima da dokaže narodu kako borbu treba okrenuti protiv nacionalnoga, a ne klasnog neprijatelja. Veliča se mađarska kultura i »istorijske misli«, provodi se politika »da je svatko tko živi na teritoriju Mađarske Mađar«⁵, traži se revizija Trianonskog ugovora koji je donio »ekonomsku bijedu, glad i siromaštvo« i iskazuje nezadovoljstvo položajem Mađara koji su zbog nepravdičnosti mirovnog ugovora ostali izvan granica njihove domovine (v. 13).

Godine 1938. počinje se ostvarivati mađarski san — *Mindent vissza! — Sve natrag!* Prva je južna Slovačka, slijede prikarpatska Ukrajina i sjeverna Transilvanija, a 1941. ostvaruje se »oslobađanje južnih krajeva koji su 1918. odcepljeni od Mađarske u korist Jugoslavije«. Represije prema nemađarskom stanovništvu, protjerivanje, upute o strogom kontroliranju »južno-slavenskog življa«, zatvaranje i internacije nacionalno svjesnih ili »nepovjerljivih« pripadnika hrvatskih i drugih manjina kulminiraju za vrijeme Salašija »mandatara s regentskim ovlaštenjima« (v. 13).

Politička ubojstva, deportacija Židova u koncentracione logore, osiguranje visoke kvote ratnih obveznika za Njemačku (u čemu ni Mađari nisu pošteđeni),

⁴ Gradišćanskim Hrvatima situacija bijaše nešto bolja, jer su imali nekoliko vlastitih učitelja, a mogli su se koristiti knjigama na hrvatskom jeziku, doduše tiskanim prije rata.

⁵ Pripadnici manjina tretirani su kao građani drugog reda — ako bi i uspjeli ući u državnu službu valjalo im je mađarizirati svoja imena i izjasniti se za mađarsku narodnost.

pa čak i priprema totalne evakuacije stanovništva Mađarske za potrebe Njemačke (18) izazivaju otpor stanovništva Mađarske, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Poslijeratno razdoblje

»Oslobodenje Mađarske i stvaranje socijalističkih društvenih odnosa omogućili su svim narodnostima, pa tako i hrvatskoj narodnoj manjini da razvija svoje etničke osobenosti i revitalizira kulturno stvaralaštvo na temelju bogate kulturne baštine i novih društvenih odnosa. U zajednici s pripadnicima srpske, hrvatske i slovenske narodne manjine počeli su i Gradišćanski Hrvati u našoj domovini svoj novi život« (19 : 135).

I zaista, riječ je o novoj prekretnici u povijesti Gradišćanskih Hrvata. Ponovno treba odrediti svoj habitus, definirati nacionalni program u okviru zadanih koordinata i obnoviti institucije značajne za vlastiti opstanak. Potiskuju se sjećanja kada su Hrvati »stenjali pod terorom žandara i beležnika, pod terorom hortijevskog režima«, zaboravljaju se dani kada su bili »prezreni i bespravni«, obilježeni riječima »vadrac« ili »slav kuća« (20). — Gradišćanski Hrvati ponovno nastoje pronaći prostor za očuvanje svoje samobitnosti. I opet, još jednom dokazuju da su oni dio zajednice mađarskih građana s kojima dijele »sreću i nesreću iste države«, no u nacionalnom pogledu različiti od Mađara. Oni su Hrvati »i kao takvi pripadamo najprije zajednici Gradišćanskih Hrvata, ali svesni smo i toga da smo grana celoga hrvatstva, da smo dio Južnih Slavena i Slavena uopšte« (21).

Uz ideološki okvir koji forsira sjedinjavanje oko klasnog, a ne nacionalnog programa i koji reducira nacionalnu kulturu na jezičnu toleranciju (22) Gradišćanski Hrvati na svom su putu nacionalne obnove sučeljeni s prekidom normalnih odnosa na relaciji Jugoslavija—Mađarska (dakle matične i domicilne države), te željeznom zavjesom i bodljikavom žicom prema svome etničkom zaleđu (Gradišćanski Hrvati u Austriji). Na unutrašnjem planu podijeljeni hrvatski etnikum (Gradišćanski Hrvati, Šokci, Bunjevci, Podravski Hrvati i druge podgrupe i podnazivi) inkorporiran je u cjelinu slavenskih manjina u Mađarskoj preko Antifašističkog fronta Slavena, da bi od 1947. godine na političkoj sceni nastupao jedinstveno sa Srbima i Slovencima u Demokratskom Savezu Južnih Slavena.

Na kulturnom polju i kroz jezični izričaj forsira se unifikacija hrvatske manjine, zanemarujući činjenicu da su ogranci te manjine gradili svoj identitet i narodnu svijest na lokalnim govorima i lokalnim kulturama. Zbog toga, ne samo što se Gradišćanski Hrvati nisu integrirali u hrvatsku manjinu, već su — udaljavajući se od materinskog jezika i sve manje vladavajući »južnoslavenski« književni jezik — svoje obrazovanje temeljili na mađarskom jeziku, a gradišćanskohrvatski svodili na lokalni idiom, na razinu seoskog govora (23).

Dodatnu dimenziju razvodnjavanju svijesti o narodnoj pripadnosti daje kolektivizacija agrarnih površina (traje sve do 1962) koja ruši prirodne obrambene mehanizme seoskih zajednica, te ubrzava socijalnu pokretljivost stanovništva. Mađarski jezik prodire u manjinske sredine prvo kao jezik politike i uprave, a kasnije i kao jezik obiteljske komunikacije.

Usprkos traumatičnih situacija i snažnih amplitudnih oscilacija kroz koje su u svojoj prošlosti prolazili Gradišćanski Hrvati, kulturna djelatnost nije presahnula. Ona se temelji naročito na očuvanosti narodne svijesti srednje i starije generacije, te na dubokim zasadama kulturne baštine i tradicije. Ostva-

ruje se u radu folklornih društava, pjevačkih zborova i grupa, u radu klubova i zavičajnih muzeja, a posebni doprinos daju kulturni stvaraoci pojedinci koji pisanom riječi, likovnim iskazom, znanstvenom obradom, sakupljanjem i drugom djelatnosti dograđuju kulturni iskaz, predstavljajući generacijsku kariku u kontinuitetu opstojnosti ove grupe u hrvatskoj dijaspori (24 : 46-87).

Nova Europa

Popuštanje zategnutosti u Europi, približavanje na relaciji Istok—Zapad i promišljanje o politici koja vodi dijalogu i suradnji oprečnih društveno-političkih sistema označilo je početak procesa »u kome će se nastojati prevladati sve ono negativno što se nataložilo u proteklom razdoblju i što još uvijek ima duboke korijene u društvenoj, političkoj i ekonomskoj strukturi Europe i potiskuje svijest generacija« (25 : 5).

U globalnoj razvojnoj komunikaciji nisu se mogla zanemariti specifična obilježja pojedinih društava i kultura što je otvorilo prostor manjinskim zajednicama za angažiraniji nastup u obranu vlastitih interesa. U novi sistem europske sigurnosti i suradnje ugrađuju se i oni elementi na čijoj osnovi manjine kao subjekt prava i dužnosti pridonose kvaliteti življenja i popunjavaju prostore koji su se u postojećim oblicima suradnje pokazali preuskim za željene rezultate (26).

Uklanjanje »željezne zavjese« koja je dijelila Austriju i Mađarsku, proširivanje i sadržajno obogaćivanje suradnje Mađarske i Jugoslavije u kojoj je — što je naročito značajno za hrvatsku manjinu — sve prisutnija i Hrvatska, pozitivno djeluje na položaj Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj. Unutar manjine obnavljaju se individualna i kolektivna sjećanja koja potiču ljude da traže vezu s poviješću, sa svojim etničkim zaledem, s matičnim narodom.

Na VIII kongresu Demokratskog Saveza Južnih Slavena upućen je apel delegata Gradišćanskih Hrvata da se u ime očuvanja jezika i kulture ove skupine uspostave veze s kulturnim udruženjima njihovih sunarodnjaka onkraj granice, jer »Hrvati u županijama Győr-Sopron i Vas imaju veoma malo prilike da — osim međusobnog komuniciranja — čuju materinsku riječ« (27). Istovremeno i Mađarska se propituje je li teza o spontanoj asimilaciji baš toliko čvrsta da državu oslobađa od bilo koje obaveze u korist manjina koje žive na njezinu tlu. Zaključuje da su brige manjina u području kulture dio briga cijele zemlje, čiji razvoj sadrži i napredak narodnosne kulture, te »ubuduće osnovnim zadatkom smatramo dalje unapređenje postignutih rezultata, te povećanje idejne i umjetničke razine kulturne djelatnosti. U oba pravca imamo još mnogo štošta učiniti« (28).

Atmosfera pogoduje inicijativama za uspostavljanje suradnje između disperziranih ogranaka Gradišćanskih Hrvata. Isprva tiho, gotovo ilegalno, stižu novine i izdanja na gradišćanskohrvatskom jeziku za »braću« u Mađarskoj i Čehoslovačkoj, razmjenjuju se posjeti, obnavljaju umrtvljene i dugim »zatišjem« oslabljene veze, oživljuju rodbinski kontakti.⁶ Pomalo ta suradnja dobiva svoju »glasnost« i nailazi na odobravanje domicilnih država, pogotovu što se uklapa u kontekst pentagonalne suradnje u srednjoj Europi.⁷ Otvaraju se

⁶ Vidi napise u Hrvatskim novinama tjedniku Gradišćanskih Hrvata u Austriji, kroz nekoliko godišta unazad.

⁷ Riječ je o srednjeevropskoj regionalnoj suradnji koja tek profilira ciljeve i sadržaje suradnje primjerene interesu njenih članica. Članice su Austrija, Češka i Slovačka, Mađarska, Italija i Jugoslavija.

granični prijelazi (29), uspostavljaju »partnerstva naselja s jedne i druge strane granice, razmišlja o intenziviranju ekonomske suradnje pograničnih krajeva. Predstavnici službenih struktura sudjeluju na zasebnim ili skupnim kulturnim priredbama Gradišćanskih Hrvata,⁸ a pet država članica Pentagonale — Austrija, Češka i Slovačka, Mađarska, Italija i Jugoslavija na kopenhagenskom zasjedanju Europske konferencije o sigurnosti i suradnje daju utemeljene i vrlo konstruktivne prijedloge o pravima manjina (koji uključuju i međunarodnu dimenziju njihova djelovanja) (30).

Intenziviranje prekogranične suradnje Gradišćanskih Hrvata sa svojim sunarodnjacima stimulatивно djeluje na izražavanje njihove posebnosti u odnosu na etničko okruženje, a kod Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj i u odnosu na ostale podskupine hrvatske manjine u toj zemlji (31). Ponekad ti iskazi nemaju realnu utemeljenost i mogu biti i kontraproduktivni za interese grupe (32). Ako je suditi po napisima u glasilima hrvatske manjine u Austriji, odnosno Mađarskoj, uočljivo je pomanjkanje senzibiliteta Hrvata u Mađarskoj za zbivanja u redovima Gradišćanskih Hrvata nasuprot podršci i marljivom bilježenju svih značajnijih događanja u redovima sunarodnjaka onkraj granice.⁹

Gradišćanski Hrvati svjesni su svoje povijesne šanse da ponovno funkcioniraju kao jedinstvena etnička zajednica. Oni ulažu napore za revitalizaciju kulturno-prosvjetnog rada u hrvatskim naseobinama i povezivanju tih malih, otuđenih enklava u jedinstveni sklop na nivou pojedine države (v. 33). »Skupni krov Gradišćanskih Hrvata« o gradnji kojeg postignut je dogovor (34) bit će u funkciji duhovnog sjedinjavanja svih pet krakova dijaspor — Hrvata u Mađarskoj, Slovačkoj, Moravskoj, Gradišću i Beču i stvaranja optimalnih uvjeta za širenje spoznaja o vrijednosti hrvatske kulture, ali i svijesti o pripadanju jedinstvenoj etničkoj grani jer »mnogo naših mladih ljudi uopće ne zna, da je to jedan jedini narod, ki je s ovkraj i s onkraj granice i dandas još dostkrat rodbinski povezan, da ne govorimo o prijateljski vezi i poznanstvi« (35).

Umjesto zaključka

Gradišćanski Hrvati kao ukupnost i kao zasebnosti otvaraju prostor za suradnju, obilježavajući međunarodne komunikacijske sisteme domicilnih i matične države i identificirajući njihove civilizacijske kodove (odnos prema njima nije drugo doli refleksija stvarnoga demokratskog standarda u tim zemljama). Njihovo zajedništvo ne bi trebalo shvatiti kao namjeru da se svijetu nametne nacionalna dimenzija Hrvata već da je jedna posebna kultura u njemačko-mađarsko-slovačko-češkom okružju — unatoč tim utjecajima — zadržala nešto svojstveno sebi i dovoljno vrijedno da dade doprinos kulturi ovog dijela evropskog prostora.

⁸ Clanci u glasilima Gradišćanskih Hrvata u Austriji i Narodnim novinama, tjedniku Demokratskog Saveza Južnih Slavena u Mađarskoj.

⁹ Tako npr. u slučajno odabranom uzorku Hrvatskih novina (Austrija) i Narodnih novina (Mađarska) svibnja 1990 (za svake novine po pet brojeva) pobrojano je 37 priloga u Hrvatskim novinama koji se odnose na Hrvate u Mađarskoj (20) i Slovačkoj (17), dok se istovremeno u Narodnim novinama našao samo jedan jedini prilog (iz foto-arhive) i u kontekstu drugog članka spominju se Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj. Interesantno je da nema nikakvog napisa o trima hrvatskim selima — Cunovu, Hrvatskom Jandrofu i Rosvanu, koji su tek od 1947. u sastavu Češke i Slovačke.

»Bio bi to uvećani ansambl malih domovina i teritorijalnih autonomija u kojem malo i veliko ne bi bile uzajamne protivnosti i mala bi zajednica bila lijepa zajednica. Ako naš um ostane zatočenik mentaliteta nacionalne države, ako ne vidimo preko granica nacionalnih država, onda će ostati ovo što je sada, ova privremenost koja se može prolongirati« (36 : 92).

LITERATURA:

1. Breu Josef, Die Kroatennansiedlung im Burgenland und den ausschliessenden Gebieten, Wien, 1970., str. 156.
2. Valentić Mirko, »Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata«, Časopis za suvremenu povijest, IX/1977, br. 1., str. 95—108.
3. Mohl Adolf, A horvátok Bevándorlása 1533 — ban, Budapest 1915.
4. Valentić Mirko, Turski ratovi i velike seobe Hrvata u XV i XVI stoljeću u: Gradišćanski Hrvati 1533—1983, Zagreb; Centar za istraživanje migracija i narodnosti, 1984, str. 5—15.
5. Kövago Laszlo, Statistička ispitivanja društveno-ekonomskog položaja Južnih Slovena u Mađarskoj početkom XX veka, u: Zbornik za društvene nauke Matice srpske 54, Novi Sad; Matica srpska, 1966, str. 33—66.
6. Kuhač Franjo, Među ugarskimi Hrvati, Vienac, Zagreb, 1878, br. 43, str. 691—692.
7. Mirko Valentić, »Novija povijest Gradišćanskih Hrvata«, u: Črnja, Valentić, Benčić (ur.) Gradišćanski Hrvati, Zagreb, Čakavski sabor, 1973, str. 15—39.
8. Patry Josef, »Westungarn zu Deutsch-Österreich«, 1906; spis.
9. »Independent Bohemia«, Memorandum vlade FNRJ o Slovenačkoj Koruškoj, pograničnim slovenačkim delovima Stajerske i Gradišćanskim Hrvatima, Beograd, 1947.
10. Feliks Tobler, »Novi glasi — naše prve novine u Austriji«, u: Benčić (ur.) Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata, Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo 1985, str. 81—87.
11. Gradišćanski zemaljski arhiv, Arhiv zemaljske vlade br. 4-225/1-1922.
12. Emrich Stefan, »Uloga novinu u političkom gibanju« u: Benčić (ur.) Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata, Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo 1985, str. 29—36.
13. Domini Mirjana, »Denacionalizacija hrvatske manjine u Mađarskoj od 1918. do kraja II svjetskog rata«, u: Grupa autora: Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977, str. 64—87.
14. Jovanović Sergije, Hrvatsko stanovništvo i njegova naselja i privreda u Gradišću, Glasnik geografskog društva, Beograd, 1927.
15. Vukas Budislav, »Međunarodno-pravni položaj Hrvata u Mađarskoj«, u: Grupa autora: Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977, str. 15—43.
16. Trujegorski Lav, Jugoslovenske manjine u inostranstvu, Beograd: Narod i država, 1938, 142 str.
17. Holjevac Vječeslav, Hrvati izvan domovine, Zagreb: Matica Hrvatska, 1967, 393 str.
18. Mirnić Jožef, U drugom svetskom ratu, Iz istorije Mađara, Novi Sad, 1974.
19. Karagić Mijo, »Iz književne baštine Gradišćanskih Hrvata«, u: Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj, Budimpešta; Poduzeće za izdavanje udžbenika 1982, str. 133—170.
20. »Na pragu nove godine«, Naš kalendar, Budimpešta; Demokratski savez Južnih Slavena 1956, str. 26—28.
21. Naše novine, Budimpešta; Antifašistički front Slavena u Mađarskoj, 1946, br. 3, str. 1—2.
22. Lenjin Vladimir Ilić, »Kritičke beleške o nacionalnom pitanju«, u: Lenjin V. I. Izabrana dela, tom 8, Beograd: Kultura 1950.

23. Više o tome: Vidmarović Đuro, »Neki specifični problemi u razvoju školstva«, u: Hrvatske narodne manjine u Mađarskoj, Zagreb; ZAMIN 1977, str. 88—111, i Vidmarović Đuro, Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj (II), Zagreb: ZAMIN 1982, 87 str.
24. Vidmarović Đuro, Pjesništvo hrvatske narodne manjine u NR Mađarskoj, u: Vidmarović Đuro, Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj (II), Zagreb; Zavorod za migracije i narodnosti 1982, 87 str. Karagić Mijo, A burgenlandi (grádistyei) horvátok irodalomtörténetéből (doktorska teza) i dr.
25. Konferencija o sigurnosti i suradnji u Evropi — Završni akt, Helsinki 1975, 79 str.
26. Domini Mirjana, Manjine kao pozitivan faktor međunarodne suradnje« u: Razprave in gradivo, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja 1981, br. 13—14, str. 215—221.
27. Narodne novine, Budimpešta 1978, br. 48, str. 3.
28. Molnár Ferenc, »Javnoprosvjetni položaj narodnosti u Mađarskoj«, Narodne novine, Budimpešta 1978, br. 41, str. 1.
29. »Gradišćanski prelaz u Ugarsku sada i kod Pamhagena«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1989, br. 5, str. 2.
30. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, Copenhagen, June 29, 1990.
31. (Gradišćanski) Hrvati u Ugarskoj počeli su se organizirati«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 9, str. 2; »Geza Völgy je živa subvencija za Gradišćanske Hrvate u Ugarskoj«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 16, str. 3.
32. »Maksimalni suverenitet svih manjina, pa i hrvatske«, Narodne novine, Budimpešta, br. 20, str. 3; »Jedinstvo Gradišćanskih Hrvatov«, Hrvatske novine, Eisenstadt, br. 30, str. 10; »Gradišćanski Hrvati u Ugarskoj trebaju sami rješavati svoje probleme«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 28, str. 13.
33. »Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 23, str. 5; »Skupno društvo Gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 25, str. 1—5.
34. »Skupna platforma svih Gradišćanskih Hrvatov«, Hrvatske novine, Eisenstadt 1990, br. 11, str. 1, 3; »Sporazum za skupni krov Gradišćanskih Hrvata«, Hrvatske novine, Eisenstadt 1990, br. 22, str. 4; »Suradnja svih hrvatskih kulturnih društava u Austriji, Slovačkoj, Ugarskoj«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 25, str. 7.
35. »Niti su Hrvati u Ugarskoj Ugri niti su Hrvati u Austriji Nijemci!«, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1990, br. 34, str. 2.
36. Konrad György, »Értelmiség teszi a vilárost i Egy megtagadhatatlan metafora: Közép-Európa«, Gordogan, Zagreb, 9/1987, br. 23—24, str. 81—95.

BURGENLANDI HORVÁTOK — KÖZÖSSÉG A HATÁROK ELLENÉRE

OSSZEFOGLALÓ

Az Osztrák-Magyar Monarhia széthullása folytán a burgenlandi horvátokra is súlyos csapást mért, mivel új államok kialakulását az etnikai közösségek kárára vonta meg közöttük a határokat. Államhatárokkal elválasztva, világnézeti rendszerekkel elkülönítve, különböző etnikumokkal bekerítve töreksznek nemzeti öntudatuk és azonosságuk fenntartására. Ideológiai okoknál fogva, állami homogenizációban és tévesen értelmezett egyetítés a különbözőségben maga után vonja azt, hogy a honj népesség — maga is hasonló dilemmákkal szembesítve — a kissebégai számára sem tud megfontolt védelmi intézkedéseket kezdeményezni.

Az Európában élő népek és az integrációs folyamatok érdeke alapján lehetőség van arra, hogy demokratikus alapon minden szinten megnyiljanak a kommunikációk és folyjanak a párbeszédok az internacionális közösség különféle szub-

jektumai között, hogy az egyének és közösségek a maguk különállóságát megőrizték és megvédjék. Az emberi jogok szövegközében a magyar Burgenland horvátjai megfontolt és közvetlen érínthezésben vannak háttérükkel az osztrák Burgenland horvátjaival és anyaországi néptásaikkal az anyanemzetükben. Még egyszer beigazolódott, hogy egyetlen dolog ami könnyen átlépi a határt és a különféle megszorításokat az anyanyelv, a hagyomány és a tudat, mely a közösség kapcsával köti össze a családokat, településeket, tartományokat és országokat mikor egyidejűleg a maga módján beépíti a maga kockáit a kulturák és a nyelvek világméretű mozaikjába, amit a civilizáció vívmányainak szoktunk nevezni.

THE BURGENLAND CROATS — COMMUNITY DESPITE THE BORDER

SUMMARY

With the collapse of Austro-Hungary — which resulted in the formation of new states and borders often at the cost of ethnic communities — the Burgenland Croats were also heavily hit. Divided by state borders, separated by ideological systems, in different ethnic surrounding, they attempted to preserve their national consciousness and identity. Unfortunately, the door is wide open to the process of denationalisation in the name of ideology, to state homogenisation, or to an erroneous view of unity in diversity, while at the same time, the parent nation — itself faced with similar dilemmas — cannot find ground for a well-conceived plan aimed at the protection of its minorities. The intensification of integrative processes in Europe based on the interests of the people who live in it (and not on ideological or geostrategic position), democratisation of relations on all levels, communication and dialogue between various subjects in the international community concerning the needs of individuals and collectivities to protection and preservation of their specificities in the context of the protection of human rights — all this enabled more direct and meaningful contracts between the Burgenland Croats in Hungary and their main hinterland (Burgenland Croats in Austria), with their numerous fellow Croats in Hungary, and with their parent people in Croatia. Once more it has been shown to be true that borders and various limitations can easily be crossed only by mother tongues, traditions and consciousness which altogether unite communities of families, settlements and states, and at the same time provide a specific contribution to the world mosaic of cultures and languages. This the author sees as a civilisational achievement.